

Проф. др Љиљана Пешикан-Љуштановић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Е-адреса: joljilja@gmail.com

„КАО ДА ЈЕ ОД СРЦА РОЂЕНО” ИЛИ КУПЉЕНО?

САЖЕТАК: Поводом драмског текста/либрета Маје Пелевић *Последње девојчице на земљи. Либрејто о будућности људске (ре)продукције у 15 слика* и представе коју је на 67. Стеријином позорју извело позориште „Деже Костолањи” [Kosztolányi Dezső Színház] из Суботице, у режији Кокана Младеновића, рад се бави заменом наследног, биолошког родитељства сурогат родитељством, индустријализацијом рађања и слободним тржиштем генетског материјала, као и феноменима рађања и усвајања/куповања детета и мотивима, начинима, стратегијама његовог присвајања. Све ово у либрету Маје Пелевић води до (анти)утопијског трансхуманог преобликовања људског тела и порицања *Homo sapiens*-а као хуманистички конципираног субјекта и представника биолошки најразвијенијег и најутицајнијег живог организма на свету, али и до потенцијалног питања да ли је то срећан или несрећан крај. Одговор зависи од читаоца/гледаоца.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: хумана репродукција, генетски материјал, индустрија рађања, дете-роба, сурогат родитељство, постхуманизам, трансхуманизам

Представа коју је извело суботичко позориште „Деже Костолањи”, по тексту Маје Пелевић *Последње девојчице на земљи. Либретто о будућности људске (ре)продукције у 15 слика*¹ и у режији Кокана Младеновића, освојила је на 67. Стеријиним позорју чак четири (главне) Стеријине награде: за најбољу представу, за текст савремене драме, за режију, а глумачки ансамбл представе освојио је и Специјалну Стеријину награду. Истовремено, представа суботичког позоришта снажно је потресла већину присутних гледалаца,² као изузетан позоришни чин и упечатљив пример колективне игре ансамбла, те као критика неолибералног светског поретка, који третира женско тело као постварену „продуктивну јединицу”, а дете као робу.

Сам либрето³ настао је тако што је редитељ Кокан Младеновић наручио текст од ауторке, подстакнут интервјуом

¹ М. Пелевић (2022): „Последње девојчице на земљи. Либрето о будућности људске (ре)продукције у 15 слика”, *Сцена. Часопис за позоришну уметност*, год. LVIII, бр. 3, 203–231. У даљем тексту ће се наводи из либрета обележавати у тексту, само страном у загради, да би се спречило гомилање фуснота.

² Оцена гледалаца 4,45 о томе и сведочи и не сведочи (чак три представе на 67. Позорју имају вишу просечну оцену), али ово тврдим као гледаатељка, свесна да је реч о непроверљивом субјективном утиску, делу оне легенде која прати позориште и представу као суштински незабележиво једнократно збивање.

³ Верујем да је опредељење ауторке за текст који се пева („шта год за некога певање значило” – 203) требало да нагласи дистанцу у односу на класични тип драмског текста, те да потенцира промишљање текста на уштрб уживљавања публике. Тако улогу музике види и композиторка Ирена Поповић Драговић: „Занимају ме нове форме музичког театра, театра који води људе у различите просторе и који не дозвољава *l'edeaociu da*

власника украјинске клинике *BioTehCom*, центра за људску репродукцију, познатог по програму сурогат родитељства и по продаји репродуктивног материјала. У том интервјуу власник клинике

каже да имају око сто и четрдесет *јојшових* *јпроизвода*, да су максимално испоштовали услове наведене у уговору и да због локдауна не могу да испоруче *јојшове* *јпроизводе* *наручиоцима* који су из Северне Америке и Европе, те да моле владу да нешто предузме како они сами не би морали да заштите своје пословање, јер *одржавање* *јих* *јпроизвода* кошта двадесет хиљада евра дневно.⁴

Текст настао на основу оваквог подстицаја комбинује наглашену ироничну документарност с (анти?)утопијском фантастиком: завршном сликом света који је потпуно одбацио „наследно” па и „сурогат” родитељство и заменио их прво самодовољним мушко-женским/женско-мушким бићима,⁵ а потом вантелесном производњом људских бића у вештачким

се уљуљка у своје сегушије” (I. Popović Dragović, J. Novak (2022): „Biti vojnik bez materice“, *Vreme*, br. 1619 (13. 1. 2022), b. p. <<https://www.vreme.com/kultura/4580467/>> – 15. 11. 2022. Подвукла Љ. П. Љ.).

⁴ К. Mladenović, N. Gvozdenović (2022): „Veterani neprijatnog iznenađivanja”, *Vreme*, 20. januar 2022, b. p. <<https://www.vreme.com/kultura/4580467/>> – 15. 11. 2022. Подвукла Љ. П. Љ.

⁵ „Замислите свет у коме смо ми / жене постале мушкарци / способни за рађање // а ми мушкарци постали жене / способне за оплодњу [...] постајемо сами своја фабрика // прихватимо да су наша тела / машине склоне застаревању и напретку // спремне смо да их се одрекнемо / у сваком тренутку // спремни смо да пригрлимо / све што се налази у нама / и изван нас самих” (227–228).

Ово самодовољно „тело као фабрика будућности” (225) јесте трансхумани феномен, али, истовремено, непосредно подсећа на Платонов дијалог *Гозба или О љубави*. (Platon /1970/: *Ijon. Gozba. Fedar*. Prevod i napomene Miloš N. Đurić. Beograd: Kultura) и Аристофанову визију гротескних андрогиних људи, моћних и непокорних због своје самодовољности.

материцама – кесама,⁶ да би, на крају, нови човек – киборг одбацио и напустио и саму мајку Земљу, загађену кесама за хуману репродукцију и девастирану борбом за контролу над њиховом производњом:

американци преузимају монопол над кесама
развија се црно тржиште кеса

талибани производе биотерористе
деца се рађају по подрумима

кинези забранили природну репродукцију
израелци бомбардовали палестинску фабрику кеса

ко контролише децу из кеса?
да ли смо због кеса на рубу нуклеарне катастрофе?

где завршавају искоришћене кесе? (229).

Таква Земља постаје недовољно привлачан објекат колонизације, па се бели хетеросексуални мушкарци отискују у космос:

чују се још само летелице лансиране у свемир
а ускоро више ни то

преплашени бели дечади су напустили земљу (229).

На Земљи остаје „неквалитетни генетски материјал” – ромске девојчице из Југоисточне Европе: „остале смо да висимо по

⁶ „Деца од сад могу да се роде / изван женског тела / изван било чијег тела // представљамо вам нашу најновију понуду / деца из еколошких биоразградивих кеса” (227).

Фуснота коју ауторка везује уз ову артифицијелну материцу, фантастику помера ка злослутној научној фантастици: „Оваква истраживања већ увелико постоје и за *сада* се спроводе на животињама” (227. Подвукла Љ. П. Љ.).

магацинима / не осећамо се више као производи / јер више не припадамо никоме” (230):

без родитеља
без надзора
без полицајаца
без школа
без затвора
без цркава
без злостављања
без оружја
без смога
без колонизације
без ратова
без мржње
без бога (231).

Сама ауторка и редитељ ово сагледавају као могућност неког новог (утопијског?) трансхуманог почетка. Тако Кокан Младеновић у интервјуу датом Наташи Гвозденовић каже:

Колико год деловао катастрофично, крај има у себи оптимизма – рађање новог света са последњим девојчицама, света који би требао да буде нови и бољи пошто га праве аутсајдери човечанства, како она каже: „те ником потребне и одбачене ромске девојчице из југоисточне Европе”.⁷

Слично мисли и аутор драматуршке белешке Жељко Јовановић:

С друге стране, ова драма је можда пројекција настанка новог света и другачијег начина рађања живота, што би подразумевало не само другачији облик постојања, него најављује и могућност настанка нових бића.⁸

⁷ Mladenović – Gvozdenović, *н. г.*, б. п.

⁸ Ж. Јовановић (2022): „Бескомпромисни садржај”, *Сцена. Часопис за позоришну уметност*, год. LVIII, бр. 3, 232.

и критичарка Наташа Гвозденовић:

Маја Пелевић нас на крају оставља у *зајрљају* са сликом последњих девојчица тамне пути из југоисточне Европе, оне остају једине на свету, јер их нико и није хтео. Свет који су устројили бели хетеросексуални мушкарци (са свим што иза те власти стоји, а стоји низ манипулација у којима су руке испрљане свима) распада се, а представа се завршава речју: Почетак.⁹

Ипак, тај и такав „почетак” за читаоца/гледаоца може бити и нешто битно различито: застрашујућа слутња о коначном крају *antrophos*-а, којег сачињавају само жена и мушкарац заједно – и то не више само симболичком. Трансхумана манипулација људскошћу води у дефинитивну смрт човека.¹⁰

Маја Пелевић своје *Последње девојчице на земљи* пише за:

девојчице и дечаке
женке и мужјаке
жене и мушкарце
монструме родне, полне и телесне неодређености
за последње девојчице на земљи (202).

Дакле, реч је о делу које се обликује са становишта критичког постхуманизма, као негирање граница хуманог и нехуманог, фемининог, андрогиног и *queer*, анималног, монструозног, роботског или синтетичког, „изван норматизованих хуманистичких система вредности [...] без дуализама, граница и хијерархија”.¹¹ „Главни лик комада је буквално материца”¹²,

⁹ N. Gvozdenović (2022): „U podrumu bez vazduha”, b. p.

¹⁰ Вид.: Ј. А. Вељовић (2019): „Постхуманизам као модус проблема-тизације и надоградње хуманизма”, *Етноантрополошки проблеми*, н. с., год. 14, св. 2, 607–626.

¹¹ Ј. Вељовић, *н. г.*, 255.

¹² Ж. Јовановић, *н. г.*, 232.

а основна усмереност текста диктирана је радикалним, анти-колонијалним феминизмом ауторке. У центру њене ироничне опере стоји позиција жене и женског тела/материце као простора колонизације, постварења, индустријализације. Тела срећних радница клинике за хуману репродукцију постају производне јединице. Рођена „из најскупљих материца на свету” (206), које су, парадоксално, део тела сиромашних жена трећег света, деца-производи не припадају својим „биолошким мајкама” већ својим „наручиоцима” и купцима.

Сам термин „биолошка мајка/биолошки родитељ/родитељи”, као и термин „сурогат мајка”, суштински прелази границе и хуманистичког концепта човека и традиционалне (претхуманистичке?) усмене културе. У претежно аграфичкој, руралној, традиционалној култури она која рађа је мајка, а она која усваја хранитељка („хранитељ је као и родитељ”), помајка, усвојитељка, која у традиционалној култури може извести (магијски) ритуал посвајања и тиме постати „друга мајка”, али не и мајка по крви. Тако у песми „Наход Момир” (СНП II: бр. 30)¹³ цар прихвата нахоче као божији дар (пошто нема сина), а царица га ритуално и магијски посваја:

Прометну га кроз недра свилена,
Да б' се дете од срца назвало,
Окупа га и нанегова га,
[...]
Рани чедо царица госпођа,
Рани чедо и негује лепо,
Како свака мајка чедо своје.¹⁴

¹³ В. С. Караџић (1988): *Српске народне њјесме. Књиџа друџа, у којој су њјесме јуначке најсџарије* (1845). Беч 1841. Сабрана дела Вука Караџића. Приредила Радмила Пешић. Београд: Просвета. Податак о извору биће у даљем тексту навођен уз песму у виду скраћенице СНП II: бр. песме.

¹⁴ Ово је веома слично сложеном ритуалу посињења који је, према сведочењу Тихомира Ђорђевића, спровођен у Хомољу протурњем детета

Ипак, име које дете добија на крштењу – *Наход* Момир – јасно указује на његов специфичан статус, који га чини подложним клевети да љуби своју не по крви сестру. Истовремено, та оптужба води Момира неопозиво у смрт, јер се еротска веза између усвојеника/усвојенице и деце његових усвојитеља (иако није „по крви”) сматрала инцестом, једнако као и веза између крвних сродника.¹⁵ Социјални инцест (erotска веза побратима и посестрима, усвојитеља/хранитеља и усвојеног детета, девера и снахе...) био је тежак грех, за заједницу једнако опасан као и веза крвних сродника, која у архаичним културама симболички и стварно разара основе света.¹⁶ Насупрот томе, данашње разликовање *мајке* и *биолошке* или *суројати* мајке у суштини пориче логику крви и наслеђа: „Where pregnancy is concerned, let every pregnancy be for everyone”¹⁷, а манипу-

кроз мушку кошуљу / женску сукњу, уз магијске формуле: „Ти си да си – отац сам ти!”, односно „Ти си да си – мати сам ти!” (Т. Ђорђевић /1990/: *Деца у веровањима и обичајима нашега народа*. Београд – Ниш: Идеа – Просвета, 293), љубљење иконе и ломљење погаче изнад дечје главе („Да бежиш од нас као со од леба! – Ђорђевић, исто) и обредно залагање детета на прагу собе, кућиње и пред кућом.

¹⁵ Исто је важило за везу усвојитеља и поћерке. У варијанти песме *Ојей Наход Симеон* (СНП II: бр. 15) Симеон је дете поочима/хранитеља и поћерке и зато га мајка одбацује: „Мед њима се мушко чедо нађе, / Ал’ га мајка неговат’ не може, / Већ му сави књиге и кошуље, / Па га зали у оловно тешко, / Па га баци у то море сиње: / ’Носи, море, са земље неправду’.”

¹⁶ Друго је културно кодирано питање шта је табуирано средство. Одговор (и кад је о балканским културама реч) може бити веома различит (до деветога колена, али и до четвртога, петог). Што је норма строжа, то је строжи захтев за егзогамним везама, како би се спречило огрешење у незнању. Ипак, постојале су заједнице (попут Паштровића) где је практикована ендогамија, као начин да се учврсте везе унутар племена. Љубишин Кањош на дуждеву понуду да му да кћер за жену одговара: „У нашој је опћини обичај непрекидни, да се свак жени у свому јату, и тако чувамо поштење нашим сестрама” С. М. Љубиша /1875/: „Кањош Мацедонових. Прича паштровска из петнајестог вијека”, *Ојтаџбина. Књижевност, наука, друшћивени живои*, год. 1, књ. 3, св. 9–12, 417).

¹⁷ „Када је о трудноћи реч, нека свака трудноћа буде за свакога” (Sophie Anne Lewis, *Full Surrogacy Now*. Према, 204).

лација генетским материјалом ово додатно усложњава отварајући могућност да дете генетски, преко јајне ћелије, одиста „припада” жени која га није родила.

„Репродуктивне раднице”, чија су „тела место просперитета”, „фабрика за производњу среће” (207) у хору понављају: „бебе нису наше, бебе су ваше” (207). Економски фактор замењује генетску везу, или омогућује да се властити генетски материјал похрани у *rent-a-mайтерицу*, одакле ће се преузети „готов производ”, али само ако буде задовољавао високе стандарде и произвођача и купаца.¹⁸ Храћене „као животиње на најбољој фарми” (208), оне које рађају варирају у драми Маје Пелевић између скупе расплодне стоке, пажљиво узгајане у природи („шетња је обавезна / често шетамо по пашњацима”, 208)¹⁹ и скупих машина које морају „да раде беспрекорно” (209).

Женама-машинама, које као на производној траци испоручују здраве и пожељне производе,²⁰ придружују се у *Последњим девојчицама* жене-заморчићи, Порториканке на којима су америчке фармацеутске куће тестирале прототип антибеби пилуле. „Материца на слободном тржишту” (212), када је о женама трећег света реч, тако постаје полигон за медицинске експерименте.²¹ Ови огледи *in vivo* изводе се „у празним фабричким халама” (219), симболима пропале

¹⁸ „богата адвокатица из централне европе и њен муж / бизнисмен / ово им је треће // геј пар из западне европе / али шшшшшш / о томе се не прича // и касирка из малог града у србији / која је девет месеци носила јасуке различитих величина испод испепане хаљине / продала све што је имала / кућу, имање и њиве / да би могла да постане оно што се од ње једино / очекује” (206).

¹⁹ „добро нас чувају, добро нас хране” (207).

²⁰ Уколико нису такви, ембриони бивају исецани из материца и користе се за експерименте или као сировина.

²¹ Алтернатива је за сиромашне Порториканке била обавезна стерилизација, због економске кризе и пренасељености. Насупрот томе, „сасвим [...] нормалне нуспојаве // мучнина / главобоља / вртоглавица /

привреде, које преузимају фармацеутске компаније да би у њима за беле Американке производиле „пилуле слободе”, чије тестирање се вршило на радницама које опслужују производне траке.

Још језивији су документи о Индијама, радницама на пољима шећерне трске чије економски неисплативе материце бивају одстрањене како би жене боље и више производиле. Ауторка у фусноти каже:

У западној индијској покрајини Махарастра жене су саветоване од стране доктора да изврше хистеректомију да би могле да буду продуктивније на шећерним пољима и да би избегле инфекције у лошим хигијенским условима. Хиљаде жена урадило је процедуру и сада постоје читава села са женама без материца (220).

Маја Пелевић са разорном иронијом оцртава како, насупрот „слатким” „западним” прстићима „који се сликају за инстаграм”, у трећем свету „рађају се девојчице са сиромашним прстима // неке су мале, а неке већ крваре / неке су већ и девојчурци, жене / неке су већ родиле нове сиромашне прстиће” (219). Њихова деца раде за свет у коме је дечји рад номинално „морално прокажен” и „законски забрањен”.²² У том невидљивом, заташканом, под медијски тепих гурнутом трећем свету не исплати се имати материцу, не исплати се рађати:

повраћање / крвни угрушци / понека смрт” (219), више и не изгледају тако страшно.

²² S. Tomanović (2004): „Sociologija o detinjstvu i sociologija za detinjstvo”, *Sociologija detinjstva. Sociološka hrestomatija*. Priredila, predgovor napisala i prilozima opremila Smiljka Tomanović. Prevod Zorana Todorović. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 10; вид.: M. Vudhed (2004): „Borba protiv dečjeg rada”, *Sociologija detinjstva. Sociološka hrestomatija*. Priredila, predgovor napisala i prilozima opremila Smiljka Tomanović. Prevod Zorana Todorović. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 316–342.

...немамо материце
саме смо их извадиле
[...]
да би ваша деца задовољно јела
[...]
да би жвакала својим снежно белим зубићима
да би врштала
мама
хоћу још!
хоћу још!
хоћу још! (220).

Језик рекламе, оне за кока-колу и оне за клинику за хуману репродукцију, постаје маска којом се заклања потрошачко лице тог гладног света који „хоће још” и спреман је да плати било својим новцем, било животима и здрављем оних који од њега економски зависе. Најзад, судбина сиромашних жена и деце – радника трећег света, у 10. сегменту либрета Маје Пелевић, насловљеном „100% (не)природно”, постаје судбина човечанства: „сви смо ми мишеви у лабораторији” (223). Тај универзални експеримент води до трансхуманог света бесполних индивидуа („неспособни да рађамо / способни да се репродукујемо”) и до андрогина који постају „сами своја фабрика” (226), која производи (неизвесну) будућност.

Једно од основних питања с којим нас суочава постхуманистичка опера Маје Пелевић јесте колико се у индустријализацији рађања и њеној (анти)утопијској надградњи прелазе Фукујамине „црвене линије”, и колико се нарушавају суштина људске природе, људско достојанство, емоционалне способности и капацитет²³, односно – колико је реч о „трансхуманистичким тенденцијама” које теже „за превазилажењем

²³ F. Fukujama (2003): *Naša posthumana budućnost: posledice biotehno-
loške revolucije*. Preveo s engleskog Đurica Krstić. Podgorica: CID, 238.

човека као биолошки условљеног организма” и воде до „потенцијалног напуштања оног хуманитета који смо до сада познавали”²⁴, а колико о нужним технолошки и социјално генерисаним променама праксе зачете још у прехуманистичким људским заједницама. Да ли је куповина деце – „готових производа” социјална утопија која треба да дефинитивно укине (бар за богате и моћне) библијски императив: „с мукама ћеш дјецу рађати”²⁵, да обезбеди пожељни, здрави, „исправни” пород, укидајући ризик родитељства²⁶, или је то наговештај застрашујуће будућности у којој ће се човечанство дефинитивно поделити на потрошаче/купце и произвођаче/робу.

„Ова деца / ови мали будући борци за слободу и једнакост” рођена су из неједнакости. У својим утробама носиле су их жене „махом из радничких породица југоисточне Европе” (206), које се издржавају производњом деце која су „здрава, лепа и задовољна / сијају као органски авокадо”. – Овај савршени производ („као бомбоне на фабричкој траци”, 207) нуди се купцу ведрим рекламним слоганима,²⁷ асоцирајући

²⁴ Ј. Вељовић, *н. г.*, 613.

²⁵ „Прва књига Мојсијева која се зове Постање”, *Светио йисмо Сйа-роја и Новоја завјејџа*. Предео *Сйари завјејџ* Ђура Даничић. *Нови завјејџ* предео Вук Стеф. Караџић. Београд: Британско и инострано библијско друштво, 1955, 3. 16: 3

²⁶ Или их, бар, скоро укидајући, јер „неће проћи ни годину дана њиховог живота / када ћете приметити да су помало: // покварени / намазани / себични / зли // неће проћи три године њиховог живота / када ћете приметити да полако постају: // лицемерни / заједљиви / манипулативни / бахати // неће проћи десет година њиховог живота / када ћете приметити да би могли да постану: // убице / терористи / лопови / зловтори / мучитељи // неће проћи двадесет година њиховог живота / када ћете приметити да су способни за: // силовања / убиства / колонизацију / геноцид / уништење / нуклеарни рат” (215).

²⁷ Бебе се и иначе, по правилу, укључују у „рекламне, економске наративе – беба као заштитни знак, заштитно лице, промотер невине, срећне и чисте стварности” (Д. Вукићевић /2021/: *Бебе у йостјељџици књижевности*. Крагујевац: ФИЛУМ, 17).

на привлачне укусе и пожељна својства који могу подстаћи блазиране апетите и жеље својих „законских власника” (208):

Стотине хиљада ембриона стоје на леду
као неки слатки коктелчићи

шампи у супермаркету
шампањак у кибли (211).

У већини традиционалних култура бездетност је била неприхватљива: зато што физички и економски угрожава опстанак заједнице, али и зато што је доживљавана као знак божје казне, проклетства и немилости. Постојао је низ социјалних и духовних стратегија којима се решавала и надокнађивала неплодност: узимање друге жене²⁸/мужа или наложнице/наложника, са знањем неплодног супружника, па чак и на његову иницијативу²⁹; развод брака³⁰; посињење³¹;

²⁸ Неплодност се према друштвеној норми стављала „на терет” жени.

У јужнословенској усменој књижевности (углавном епско-лирским песмама) забележено је више варијанти о нероткињи коју муж осуђује на погубљење, али она сачува живот зато што је трудна. Формулативна је њена молба несуђеном целату: „Не сјечи ме по танану пасу / Но ме сјечи по бијелу грлу, / живо ми је чедо под појасем”. Вид.: В. С. Караџић (1975): *Српске народне њјесме. Књиџа љрва у којој су различне женске њјесме*. Сабрана дела Вука Караџића. Приредио Владан Неџић. Београд: Просвета, бр. 760 (даље, СНП I: бр. песме); В. С. Караџић (1899): *Српске народне њјесме. Књиџа шестџа у којој су њјесме јуначке најстџарије и средњџих времена*. Приредио Љуб. Стојановић. Биоград: Државно издање, бр. 2 (даље, СНП VI: бр. песме); Б. Петрановић (1989): *Српске народне њјесме из Босне и Херцеговине. Лирске*. Књџга прва. Сарајево: Свјетлост, бр. 352). У Крстићевом *Индексу мотива народних њјесам балканских Словена* (В. Krstić /1984/: *Indeks motiva narodnih pesama balkanskih Slovena*. Beograd: SANU, 250–252) забележено је 13 варијанти ове песме.

²⁹ Вид.: Т. Ђорђевић (1990): *Деца у веровањима и обичајима нашеџа народа*. Београд – Ниш: Идеа – Просвета, 47–54; 54–60.

³⁰ Вид.: Т. Ђорђевић, *н. г.*, 60–63.

³¹ Вид.: Т. Ђорђевић, *н. г.*, 281–295. Знатно ређе је усвајано женско дете, обично с планом да послужи остарели бездетни пар, а немање сина

домазетство³². У свим овим случајевима било је могуће (и пожељно) успостављање блиске везе, али се по правилу она јасно разликовала од родитељства „по крви”. Бар у поезији, јавља се и непосредно сведочанство о куповини детета.³³ Када кнез Иван Кнежевић у истоименој Вишњићевој песми³⁴ прикупља благо да би од Кулина откупио добрићко робље, он нуди бјељинским Србима да купе себи *йорог*:

Ко не има од срца порода,
Ев’ сад може срце отворити,
Купит’ сина или милу ћерцу,
Своју душу врћи у чистоту,
Нерођено ј’ боље нег’ рођено;
А ко има од срца порода,
Тај нек купи данас још једнога,
Једног сина или милу ћерцу
Зарад’ Бога и заради душе;
Који братац миле сеје нема,
Сад је може за благо купити,
Својој души мјесто уватити

Свој подвиг кнез Иван Кнежевић окончава опомињући Србе да је „мала задужбина”:

је по правилу третирано као немање деце и често је водило до посињења, без обзира на женску децу. Изузетак је била обичајна норма у Конавлима, где су родитељи који немају сина морали за усињење добити сагласност својих кћерки (вид.: Т. Ђорђевић, *н. г.*, 281–295).

³² Вид.: Т. Ђорђевић, *н. г.*, 295–300.

³³ И не само детета: роб Драгокуп може преузети улогу господара. Тако удовица Џафербеговица у песми *Новак и Радивој йорогају Грујицу* (СНП III: бр. 2) ословљава Груја: „Господару, робе Драгокупе!” и опомиње слуге који га прате: „Чујете ли, тридест Сарајлија! / Пазите ми роба Драгокупа / Боље него Џафер-бега старог.”

³⁴ В. С. Караџић (1986): *Српске народне њјесме. Књџиа чейврџиа у којој су њјесме јуначке новијих времена о војевању за слободу*. Сабрана дела Вука Караџића. Приредио Љубомир Зуковић. Београд: Просвета. (Даље, СНП IV: бр. песме)

Откупити робље од Турака,
Па држати да код нас робује.

Робље бива пуштено, а новоуспостављено сродство остаје као залог духовне чистоте.³⁵

Усвајање, хранитељство, зачеће детета ван брака мотивисани су у традиционалним заједницама или неплодношћу, или немањем мушког наследника, или императивом бриге за децу без родитеља. Бирање/куповање пожељнијег порода јавља се као мотив у усменој поезији, али само као тешко огрешење за које следи божја казна. Када Грчић Манојло полакомивши се на злато³⁶ замени мушко кумче женским, он бива кажњен стравичном казном. Крива заклетва којом се правда³⁷ испуњава се, и он убије и поједе властито дете преображено у црно јагње.

³⁵ У усменом песништву сачувано је и сведочанство да је традиционална култура изузетно високо вредновала институцију хранитељства и подизање туђе деце као своје. Тако прерушени божји анђели опраштају Ђакону Стефану што у недељу „Пређе сунца и пре летургије” одлази на њиву да сеје пшеницу, што је сматрано тешким огрешењем. Ђакон очекује (и добија) божји опроштај:

„Нит’ сам крста под ноге згазио,
Часног крста и красног закона;
Већ је мени велика невоља;
Зашт’ ја раним у мојему двору
Девет немо, друго девет слепо,
То ја раним с мојом верном љубом;
И Бог ће ми греха опростити” (СНП II: бр. 3).

³⁶ „Мио куме, Грчићу Манојле!

Промијени ову ћецу луду:
Дај ти мене чедо Влахињино,
А Влахињи да дамо ђевојку,
И дајем ти Божу вјеру тврду,
Дваш ћу ти га измјерит’ са златом” (СНП II: бр. 6).

³⁷ „А он јој се криво кунијаше:

’А нијесам, моја мила кумо,
(А дијете држи на кољену)
Та не ијо од овога месо!”

Насупрот овој сакрализацији рађања, родитељства и хранитељства, деца у либрету Маје Пелевић више нису ни божији дар, ни благослов, па ни биолошки резултат насумичног и неизвесног упаривања хромозома. Она бивају производ строге селекције која би требало да гарантује савршенство:

леп као џорџ клуни
паметан као ајнштајн

снажан као тарзан
здрав као дрен

брз као америчка ракета
неуништив као руски тенк (210).

Тамо где пожељно савршенство изостане, када настану „фелерични”, „болесни”, „девијантни”, „погрешни”, „неизлечиви”, „другачији” – решење је једноставно:

мене су уклонили и пре него што сам се родила
на мени треба вршити експерименте

ја сам корисна само ако се моја несавршеност
користи у сврху постизања савршеног човечанства

света без:
болести
патње
неправилности

света у коме су сви:

лепи и здрави (211).

Тај утопијски свет користи нерођене ембрионе као сировину козметичке индустрије, укидајући старост за оне који имају новац и моћ:

ембрионе мажемо на лице
плаценту наносимо по бутинама
[...]
у све поре убризгавамо те
нерођене бебе (216).

Слика безнадно подвојеног света, подељеног на „законске власнике”, потрошаче туђег тела и туђе/своје деце, који рециклирају све, па и генетски материјал властите врсте, сугестивно је обликована у тексту Маје Пелевић бездушном ведрином рекламног слогана који нуди здравље, лепоту, вечиту младост. У том идеалном свету нема места за оне које га производе/рађају, материце „трећег света”, а деца коју оне рађају потрошна су и замењива:

бели мушкарац увек зна најбоље
бели мушкарац ће спасити материцу сиромашне
обојене жене

бели мушкарац ће вас научити да будете слободне
бели мушкарац ће вас ослободити ропства
[...]
све је то за ваше добро! (218).

И ако не прихватимо релативно поједностављену слику света коју у својим *Последњим девојчицама* гради Маја Пелевић, не можемо остати равнодушни према застрашујућем свету који она слика. Индустријализујући рађање и претварајући властити генетски материјал у сировину, савремени човек буквално, физички, укида самог себе као врсту. Ако и буде било неког новог почетка: „без школа / без затвора / без цркава / без злостављања / без оружја / без смога / без колонизације / без ратова / без мржње / без бога” (231), он ће вероватно бити нешто тешко замисливо: без људи какви јесмо.

Prof. LJILJANA PEŠIKAN-LJUŠTANOVIĆ, PhD
University of Novi Sad
Faculty of Philosophy
E-mail: joljilja@gmail.com

“AS IF IT WAS BORN FROM THE HEART”
OR BOUGHT?

SUMMARY: On the occasion of Maja Pelević's dramatic text/libretto *The Last Girls on Earth*. A libretto about the future of human (re)production in 15 images (*Poslednje devojčice na zemlji. Libreto o budućnosti ljudske (re)produkcije u 15 slika*) and a play performed at the 67th festival Sterijino pozorje by the Kosztolányi Dezső Színház from Subotica, directed by Kokan Mladenović, the paper deals with the replacement of hereditary, biological parentage with surrogate parentage, industrialization of births and the free market of genetic material, as well as the phenomena of birth and adoption/purchase of children and the motives, ways, strategies of their appropriation. All this in Maja Pelević's libretto leads to the (anti)utopian transhuman reshaping of the human body and the denial of *Homo sapiens* as a humanistically conceived subject and representative of the most biologically developed and influential living organism in the world, but also to the potential question of whether this is a happy or unhappy ending. The answer depends on the readers/spectators.

KEY WORDS: human reproduction, genetic material, birth industry, child as property, surrogate parentage, posthumanism, transhumanism